

Marloes Hülsken

'Geen tien zoals mijn moeder'. Ervaringen van katholieke vrouwen met moederschap, gezinsgrootte en geboorteregeling, 1950-1975

Volgens het stereotiepe beeld baarden katholieke vrouwen tot ver na de Tweede Wereldoorlog onder druk van de kerk meer kinderen dan ze eigenlijk wilden. In het verzuilde Nederland van de twintigste eeuw doen en deden veel verhalen de ronde over wat de R.K. kerk zoal deed om de gezinnen zo groot te krijgen. Pastoors gingen op huisbezoek om bij echtparen 'de meter op te nemen'. Ze zouden hebben aangedrongen op het krijgen van veel kinderen en commentaar hebben gegeven als de volgende geboorte te lang op zich liet wachten. Echtparen kregen 'het schuifje' in de biechtstoel als ze bekenden aan geboortebeperking te doen.¹ Het grote gezin en moederschap werden in bepaalde verzuilde media verheerlijkt: foto's in vrouwentijdschriften uit de eerste helft van de twintigste eeuw toonden gezinnen met soms wel vijftien of zestien kinderen. Hoe meer hoe liever was de boodschap die aan, maar ook door katholieken werd gepredikt.

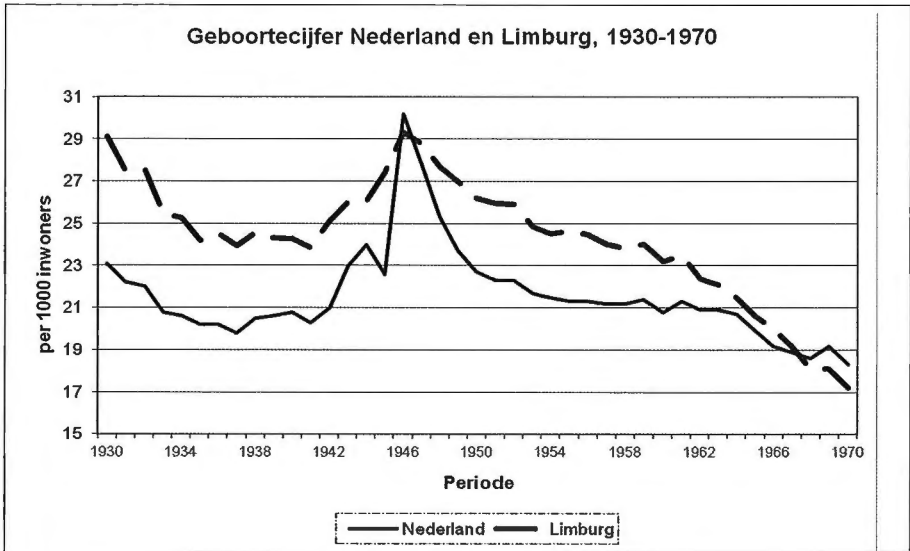
Dit alles leek radicaal te veranderen in de tweede helft van de twintigste eeuw. Het grote katholieke gezin verdween. Onder katholieken vond een gedragsverandering plaats. De gemiddelde gezinsgrootte van katholieken week vanaf de jaren zeventig niet meer af van het landelijk gemiddelde. Was de katholieke provincie Limburg in de jaren vijftig de provincie met het hoogste geboortecijfer, aan het eind van de jaren zestig lag het geboortecijfer er juist onder het landelijk gemiddelde. Er leek dus veel veranderd te zijn in de periode 1950-1975. Het stereotiepe grote katholieke gezin kwam overigens niet overeen met de praktijk van de meeste katholieken. Dat blijkt uit de feitelijke geboortecijfers. De katholieke vruchtbaarheid was in de periode 1950-1954 3,7 (het landelijk gemiddelde was 3,1). In 1960 week de katholieke vruchtbaarheid niet meer af van het landelijk gemiddelde (3,1) en in 1970 was de vruchtbaarheid lager dan dat gemiddelde (2,05).² Gezinnen met meer dan vijf kinderen waren uitzonderingen, ook in de jaren vijftig. Er heeft in de jaren vijftig, zestig en zeventig echter wel een spectaculaire daling van het geboortecijfer plaatsgevonden, zeker in Limburg.

Hoe, wanneer en waarom de opvattingen en het gedrag van katholieken over geboorteregeling, gezinsgrootte en de seksuele moraal in de tweede helft van de twintigste eeuw veranderden is steeds vaker onderwerp van onderzoek en discussie. Dit artikel vormt een bijdrage aan het wetenschappelijke debat over de geschiedenis van het katholieke huwelijksleven. Het onderzoekt hoe vijftientwintig - overwegend Limburgse - vrouwen in de jaren vijftig, zestig en zeventig van de twintigste eeuw omgingen met moederschap, gezinsgrootte en

1 Dit betekent dat ze na de biecht geen absolutie kregen.

2 Bron: CBS, statline.

Grafiek 1. Geboortecijfer Nederland en Limburg, 1930-1970

Bron: op basis van Theo Engelen, *Van 2 naar 16 miljoen mensen. Demografie van Nederland, 1800-nu* (Amsterdam 2009) 58, 66.

geboorteregeling.³ Het artikel sluit hiermee aan bij het artikel van Theo Engelen over de achtergronden van de bevolkingsdaling in Limburg dat in dit jaarboek verscheen in 2009.⁴ De unieke Limburgse vruchtbaarheidsdaling begon laat, maar uiteindelijk werd Limburg de provincie met de laagste vruchtbaarheid. Hij verklaart dit door een combinatie van tendensen in de samenleving als secularisatie en het wegvallen van taboes op geboorteregeling, waarbij in Limburg bovendien sprake was van een afnemende economische groei. Hierdoor maakten Limburgers uiteindelijk een inhaalslag. Engelen benadrukte, evenals Frans van Poppel en Angelo Somers, dat het met de kerkelijke druk en controle van katholieke echtparen wel meeviel en dat in de tweede helft van de twintigste eeuw de verhalen van de pastoor die aan de deur kwam om 'de meter op te nemen' uiterst zeldzaam waren.⁵ In dit artikel zal blijken of dat ook de ervaring was van vijftig katholieke vrouwen die huwden en kinderen kregen in de periode 1950-1975.

3 Dit artikel is gebaseerd op een deel van mijn proefschrift: Marloes Hülsken, *Kiezen voor kinderen? Vrouwentijdschriften en hun lezeressen over het katholieke huwelijksleven, 1950-1975* (Hilversum 2010).

4 Theo Engelen, 'Historische achtergronden van de bevolkingsdaling in Limburg in de twintigste eeuw', *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg / Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg* (Maastricht 2009) 21-58.

5 Angelo Somers en Frans van Poppel, 'Het vergaan der huwelijkskuisheid. De invloed van priesters op de geboorteregeling onder katholieken in Nederland in de periode 1935-1970', *Mensch en Maatschappij* 78 (2003) 300-330; Angelo Somers en Frans van Poppel, 'Priesters en het veranderend kindertal van Brabantse katholieken, 1940-1970: een onderzoek naar de beleving van de priesterlijke rol', *Noordbrabants historische jaarboek* 22-23 (2005-2006) 124-149.

Invalshoek, periodisering en vraagstelling

Dit artikel concentreert zich op het Nederland van de jaren vijftig tot het midden van de jaren zeventig van de twintigste eeuw. Over het karakter van deze periode is door historici intensief gedebatteerd.⁶ De jaren vijftig worden in de literatuur afgeschilderd als conservatief, gezapig, braaf, en als een periode van zuinigheid en soberheid. De verzuilde samenleving zoals die voor de Tweede Wereldoorlog bestond, werd weer opgebouwd en uitgebreid. Maar volgens anderen was er juist in de jaren vijftig al veel 'onderhuids' aan het veranderen en vormde de dynamiek van de jaren vijftig de basis voor de veranderingen in de jaren zestig en het begin van de jaren zeventig,⁷ onder andere het proces van ontzuiling, een algehele confrontatie met moderniteit, individualisme, emancipatie en een veranderde seksuele moraal. Het debat concentreert zich op de vraag of er een breuk plaatsvond in de jaren zestig of dat er eerder sprake was van continuïteit ten opzichte van de jaren vijftig of zelfs daarvoor. Voor de geschiedenis van het katholicisme is door onder anderen Paul Luykx en Marjet Derks aangetoond dat de verzuiling minder succesvol en allesomvattend was dan gedacht en dat de jaren zestig derhalve minder revolutionair waren dan vaak is aangenomen. Gedurende de hele twintigste eeuw waren er telkens 'andere katholieken': mannen en vrouwen, jongens en meisjes die buiten de geijkte paden traden en hun eigen weg gingen. Paul Luykx benadrukte dat juist op het terrein van seksualiteit en geboorteregeling katholieken regelmatig afweken van de leer.⁸ Dit blijkt ook uit de ontwikkeling van de vruchtbaarheidscijfers.

Dit artikel gaat niet over de feitelijke historisch-demografische ontwikkelingen, maar over de *beleving* van het katholieke huwelijksleven door katholieke vrouwen die huwden en kinderen kregen in de jaren vijftig, zestig en zeventig van de twintigste eeuw. Hoe hebben vrouwen hun moederschap, gezinsgrootte en het al dan niet toepassen van geboorteregeling ervaren? Is er in de ervaringen en het gedrag van vrouwen een breuk in de jaren zestig of was er eerder sprake van continuïteit ten opzichte van de jaren vijftig?

Het gaat in dit onderzoek om de gevoelens en ervaringen van individuen. Op basis van de geboortecijfers weten we dat ook katholieken in de loop van de twintigste eeuw – ondanks kerkelijke verboden – op grote schaal en met succes aan geboortebeperving deden. Waar we weinig over weten, is hoe verschillende individuele vrouwen dit hebben ervaren. Ging dit probleemloos of hadden vrou-

6 Zie voor een overzicht van verschillende visies op de jaren vijftig en zestig: J.C.H. Blom, "De Jaren Vijftig" en "De Jaren Zestig"?, *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 112 (1997) 517-528.

7 Zie voor beide visies o.a.: Kees Schuyt, Ed Taverne, 1950: *Welvaart in zwart wit* (Den Haag 2000), reactie hierop van Maaïke Meijer, "Gepland en geordend, maar niet doorleefd: Nederland rond 1950", *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 29 (2003) 69-79 en Paul Luykx en Pim Slot, *Een stille revolutie? Cultuur en mentaliteit in de lange jaren vijftig* (Hilversum 1997).

8 Paul Luykx, *Andere katholieken. Opstellen over Nederlandse katholieken in de twintigste eeuw* (Nijmegen 2000) 21-25; zie ook: Hanneke Westhoff, *Natuurlijk geboortenregelen in de twintigste eeuw. De ontwikkeling van de periodieke onthouding door de Nederlandse arts J.N.J. Smulders in de jaren dertig* (Baarn 1986).

wen last van gewetensbezwaren? En waarom gingen vrouwen over op geboorteregeling? Hoe kwamen vrouwen aan informatie over anticonceptie? En hoe kwamen beslissingen over het gewenste kindertal tot stand? Welke methoden werden gebruikt, en hoe hebben vrouwen dit ervaren? Speelde religie een rol bij deze beslissingen? En was er sprake van druk en controle door de kerk?

Er is tot nu toe weinig wetenschappelijk onderzoek gedaan naar ervaringen van vrouwen met het katholieke huwelijksleven. Eén publicatie is vooral bepalend geweest voor de beeldvorming in Nederland en dat is het journalistieke boek *'Zodoende was de vrouw maar een mens om kinderen te krijgen'* van Marga Kerklaan.⁹ Haar boek en de daarbij horende documentaire zijn bekend in wetenschappelijke publicaties en bij een breed publiek.¹⁰ Kerklaan heeft als documentairemaakster voor de KRO na een oproep in 1985 driehonderd brieven van katholieke vrouwen verzameld over het gezinsleven in de eerste en het begin van de tweede helft van de twintigste eeuw. Deze vrouwen, uit twee generaties, hadden rond 1925 een gezin of stichtten er een tussen 1939 en 1950. Dit is eerder dan de vrouwen die in dit artikel aan het woord komen. De verhalen van de Kerklaan-vrouwen geven inzicht in de manieren waarop vrouwen achteraf terugkeken op hun moederschap, seksualiteit en geboorteregeling en de rol van de kerk daarin. De brieven waren vooral afkomstig van boerinnen en arbeidervrouwen. De vrouwen waren negatief over de rol van religie in hun leven en er kwam een beeld naar voren van onmondige, onwetende en onderdrukte vrouwen. De meeste vrouwen waren niet op de hoogte van methoden voor geboorteregeling of werden door de kerk of hun eigen man daarvan afgehouden. Seksualiteit werd vaak negatief ervaren.

Een vergelijkbaar onderzoek is in het begin van de jaren tachtig gedaan door Mirre Bots en Maria Noordman.¹¹ Zij interviewden twintig katholieke vrouwen over hun ervaringen met moederschap en seksualiteit in de eerste helft van de twintigste eeuw. Bots en Noordman concludeerden dat vrouwen onderdrukt werden door de kerk en door hun echtgenoten. Ook Marloes Schoonheim nam in 2005 de brieven van Kerklaan als uitgangspunt voor haar onderzoek naar de invloed van religie op katholieke vruchtbaarheid.¹² De publicaties van Kerklaan en van Bots en Noordman geven een beeld van de katholieke zuil als een massief en ongedifferentieerd blok waarop de moderniteit pas ver na de Tweede Wereldoorlog enige greep kreeg.¹³ Uit andere literatuur is echter gebleken dat er veel verschillen in opvattingen en gedrag waren tussen katholieken. Paul Luyxk,

9 Marga Kerklaan, *Zodoende was de vrouw maar een mens om kinderen te krijgen*. 300 brieven over het roomse huwelijksleven (Baarn 1987).

10 Marloes Schoonheim, *Mixing ovaries and rosaries. Catholic religion and reproduction in the Netherlands, 1870-1970* (Amsterdam 2005).

11 Mirre Bots en Maria Noordman, *Moederschap als balsem. Ervaringen van katholieke vrouwen met huwelijk, seksualiteit en moederschap in de eerste helft van deze eeuw* (Amsterdam 1981).

12 Schoonheim, *Mixing Ovaries and Rosaries*.

13 Zie ook: Marjet Derks, *Heilig moeten. Radicaal katholiek en retro-modern in de jaren twintig en dertig* (Hilversum 2007) 397-398.

Marjet Derks en Marijke Huisman lieten zien dat *de* katholiek niet bestond.¹⁴ Ook Marga Kerklaan ging in een andere publicatie over de invloed van secularisatie vooral uit van verschillende ervaringen tussen katholieken.¹⁵

In dit artikel wordt onderzocht of het beeld van Kerklaan over onwetende, onmondige vrouwen en over een kerk die zich intensief bemoeide met het seksuele leven van haar gelovigen opgaat voor een groep van vijftientwintig katholieke vrouwen die huwden en kinderen kregen in de periode tussen ruwweg 1950 en 1975. Dit is dus later dan het merendeel van de vrouwen die aan Kerklaan schreven. Daarnaast zijn in deze groep vrouwen niet de arbeiders en boerinnen oververtegenwoordigd, maar juist vrouwen uit de midden- en hogere sociale klassen. Verwacht kan worden dat zij andere ervaringen hebben dan de door Kerklaan geselecteerde vrouwen.

De geïnterviewden

Ik baseer me op vijftientwintig interviews, door mijzelf afgenomen in de tweede helft van 2005 en de eerste helft van 2006. De criteria die ik stelde voor selectie waren dat de vrouwen in de periode of een deel van de periode 1950-1975 een gezin met kind(eren) hadden en zichzelf in die tijd als katholiek beschouwden. Het merendeel van de vrouwen was afkomstig uit Noord- en Midden-Limburg (zestien in totaal). De geïnterviewden zijn een specifieke groep vrouwen. Representativiteit ten opzichte van 'alle katholieke vrouwen' is bij kwalitatief onderzoek als dit niet aan de orde. Het gaat mij om het reconstrueren en benoemen van betekenissen, opvattingen en handelingspatronen van individuen. In de verschillende verhalen van de vrouwen zaten wel bepaalde patronen, overeenkomsten en ontwikkelingen die in dit artikel worden benoemd en geanalyseerd. In grafiek 2 zijn geboorte, huwelijk en de geboorteaartallen van de kinderen van de geïnterviewden gegeven.¹⁶

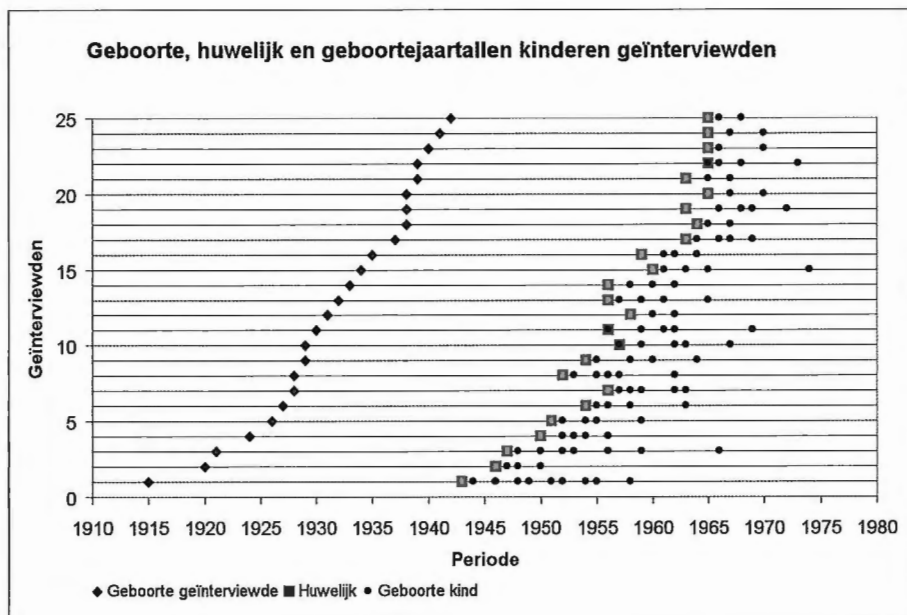
De geïnterviewden zijn geboren tussen 1915 en 1942 en getrouwd tussen 1943 en 1965. Zij kregen kinderen tussen 1944 en 1974. Samen kregen zij 96 kinderen, dat is 3,8 kind gemiddeld. Dit is hoger dan het landelijke en het katholieke gemiddelde voor die periode. De vrouwen die huwden na 1955 kregen minder kinderen dan zij die eerder huwden. De acht vrouwen getrouwd voor 1956 kregen gemiddeld vijf kinderen. De zeventien vrouwen getrouwd tussen 1956 en 1965 kregen gemiddeld 3,3 kind. De verdeling over stad en platteland was redelijk evenredig: acht geïnterviewden woonden in een kleine stad (Venray, Veghel,

14 Luykx, *Andere katholieken*; Marjet Derks, Marijke Huisman, *'Edelmoedig, fier en vrij'. Katholieke arbeidersvrouwen en hun beweging in de twintigste eeuw* (Hilversum 2002); Marjet Derks, Catharina Halkes, Annelies van Heyst (red.), *'Roomse dochters'. Katholieke vrouwen en hun beweging* (Baarn 1992).

15 Marga Kerklaan, *Van huis uit. Drie generaties katholieken over de invloed van de secularisatie op hun beleving van seksualiteit, gezin en geloof* (Baarn 1986).

16 De namen van de geïnterviewden zijn om privacyredenen geanonimiseerd door het gebruik van pseudoniemen. De transcripten en bandopnamen van de interviews zijn in het bezit van de auteur. Voor meer informatie over de geïnterviewden en over de manier waarop de interviews zijn afgenomen verwijst ik naar Appendix B in: Hülsken, *Kiezen voor Kinderen*, 201-205.

Grafiek 2. Gegevens geïnterviewden

Bergen op Zoom), negen in een middelgrote stad (Venlo, Roermond, Tilburg) en acht op het platteland.

Van de vijfentwintig geïnterviewden werkten elf vrouwen op een bepaald moment tijdens hun huwelijk buitenshuis, een aantal bleef dit doen vanaf haar huwelijk, anderen begonnen daarmee toen de kinderen ouder werden. Dit is opmerkelijk: deelname aan de arbeidsmarkt door gehuwde vrouwen met (kleine) kinderen was in de periode 1950-1975 zeer zeldzaam. De vrouwen behoorden over het algemeen tot de midden- en hogere sociale klassen. Arbeidersvrouwen en boerinnen zijn ondervertegenwoordigd.

Interviews voor historisch onderzoek

Een probleem bij interviews voor historisch onderzoek is dat mensen zich hun leven herinneren en begrijpen vanuit de kennis die ze in het heden hebben. Het beeld van vroeger wordt mede bepaald door de manier waarop iemand nu in het leven staat.¹⁷ Bij een thema als katholicisme en geboorteregeling speelt deze vertekening tussen verleden en heden zeker een rol. Vrijwel alle geïnterviewden zijn in de loop van hun leven anders over de katholieke kerk en anders over geboorteregeling gaan denken. De geïnterviewden waren zich vaak bewust van de ontwikkeling die ze doorgemaakt hebben. Zo zagen de meeste geïnterviewden duidelijk verschillen tussen hoe zij vroeger tegen religie aankeken en hoe ze

17 Zie ook: Peter van Rooden, 'Oral history en het vreemde sterven van het Nederlandse christendom', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 119 (2004) 524-551.

dat nu doen. In de interviews werd regelmatig het contrast tussen vroeger en nu aangegeven. Vrouwen maakten dan opmerkingen als: 'alles was vroeger katholiek en je wist niet beter' of 'vroeger had de kerk ons echt in zijn greep', 'wij wisten vroeger niets', 'nu zou ik dat niet meer doen, maar toen durfde ik niet'. Ik heb deze tegenstellingen tussen vroeger en nu niet proberen glad te strijken, maar juist boven tafel te krijgen door ook te vragen naar huidige opvattingen en ervaringen.

In de interviews is gesproken over de ervaringen van de vrouwen met moederschap, over het beeld dat ze daarbij hadden, en over hun ervaringen met en ideeën over gezinsgrootte en geboorteregeling. In het leven van de geïnterviewden drukte de religie zich voornamelijk uit in rituelen als het bidden voor het eten, de communie en het vormsel, het biechten en het vieren van katholieke feestdagen. Deze rituelen hadden in het leven van de geïnterviewden een vanzelfsprekende rol, waar ze in de loop van hun leven soms anders tegenaan zijn gaan kijken. In de periode 1950-1975 werd deze rol door de geïnterviewden zelf niet of nauwelijks geproblematiseerd.

Moederschap: 'voor iedereen een ideaal'

Alle geïnterviewden zagen moederschap als een vanzelfsprekendheid. Over het krijgen van kinderen en het verzorgen en opvoeden waren vrijwel alle vrouwen positief. Verschillende geïnterviewden kon zich nog goed herinneren wat voor beeld ze hadden bij moederschap voordat ze daadwerkelijk moeder werden. De meeste hebben hun moederschap als heel prettig ervaren. Bertie Giesen uit Venlo, die tussen 1957 en 1967 vijf kinderen kreeg, merkte op: 'Zoiets geweldigs, en nou nog, we zeggen nog tegen elkaar, het grootste bezit zijn de kinderen. In het weekend komen ze naar huis en we zijn zo blij als we de kinderen zien. En dan hebben we een beetje heimwee. En de kleinkinderen natuurlijk ook'. Toos Jansen uit Kelpen-Oler, die tussen 1966 en 1970 twee kinderen kreeg, vertelde over de vanzelfsprekendheid waarmee zij moeder werd: 'Ja, ik denk dat het gewoon voor iedereen een beetje een ideaal is om kinderen te krijgen'.

Trees Manders uit Stramproij, die in de jaren zestig kinderen kreeg, benawte worden maar dat lag vroeger heel anders: 'In de eerste plaats was het zo dat je nog niet de bewuste keuze had die jonge meisjes van nu hebben, zo van "ik kies voor kinderen". Dat hadden wij nog net niet'. Meer vrouwen vergeleken de situatie van nu met het verleden. Ze stelden dat het 'nemen' van kinderen, zoals dat tegenwoordig gebeurt, vroeger onvoorstelbaar was. Zij hadden immers toen niet de mogelijkheden voor geboorteregeling (bijvoorbeeld door de pil) die er nu zijn. Hoewel de meeste vrouwen heel bewust en graag kinderen wilden toen ze aan hun huwelijk begonnen, vond een aantal geïnterviewden dat vrouwen het tegenwoordig makkelijker hebben omdat ze meer controle over hun vruchtbaarheid hebben. Maar er waren er ook die vonden dat vrouwen het nu (en dan denken ze aan hun eigen dochters) moeilijker hebben omdat ze niet alleen een goede moeder moeten zijn, maar ook carrière moeten maken.

Sommige geïnterviewden dachten niet meteen aan de positieve ervaringen, maar zagen ook moeilijke kanten aan het moederschap, zoals Maria Derks, een lerares uit Roermond die in het begin van de jaren zestig twee kinderen kreeg: 'Ja, ik heb in elk geval, allebei, hebben we ons uiterste best gedaan. Maar ik kan me wel herinneren dat ik momenten had dat ik dacht de eerste de beste die aan de deur komt, die krijgt ze van mij cadeau'. Gonny Curvers uit Nieuwstadt, moeder van twee kinderen geboren in 1967 en 1970, zei aarzelend dat ze niet per se kinderen had willen hebben. Ze vond het moeilijk dit achteraf toe te geven en illustreerde het aan de hand van de situatie van haar dochter:

Ja, ik ben nou net aan het denken aan mijn dochter, die heeft precies hetzelfde gehad. Want die wilde eerst ook helemaal geen kinderen, maar haar man, die zat in het buitenland, zes jaar. Dus toen woonde ze praktisch altijd alleen. En op een gegeven moment toen was ze de dertig gepasseerd en ja, toen begon de tijd te dringen natuurlijk. En hij wilde wel heel graag kinderen en nou ja, toen zijn er toch twee kinderen gekomen. Ik denk dat dat precies hetzelfde is als bij mij.

Sommige vrouwen gaven aan dat ze van te voren een te romantisch en idealistisch beeld hadden gehad bij het moederschap en dat het in de praktijk toch wel zwaarder was. Het beeld in vrouwentijdschriften uit de jaren vijftig en zestig van de opgeruimde moeder die vrolijk het huishouden deed, de kinderen verzorgde en er ook nog eens altijd goed uitzag, ging niet altijd op. Vrouwen baseerden het beeld van moederschap dikwijls op hun eigen moeder en de manier waarop zij voor haar gezin zorgde. Dit was voor veel vrouwen een voorbeeld, hoewel een aantal vrouwen ook vond dat zichzelf moderner waren dan hun moeders als het ging om kinderverzorging en opvoeding. Vrouwen die minder kinderen kregen dan hun moeders, vonden ook dat hun eigen moeders altijd erg hard moesten werken en nooit tijd voor zichzelf hadden. Dit wilden zijzelf anders. Over de fysieke belasting van het moederschap werd door de geïnterviewden nauwelijks gesproken. Veel vrouwen vertelden dat zij heel gemakkelijk kinderen gekregen hebben, twee vrouwen hebben vervelende bevallingen en/of zwangerschappen gehad, het merendeel van de vrouwen praatte niet over lichamelijke ongemakken of problemen rond moederschap.

Er zitten tussen de geïnterviewden vrouwen met grote gezinnen met meer dan vijf kinderen en vrouwen met twee of drie kinderen. Het is niet zo dat de vrouwen met een groot gezin dit als zwaarder hebben ervaren dan de vrouwen met twee of drie kinderen. De vrouwen die grote gezinnen hadden, huurden in alle gevallen hulp in voor het huishouden. Hierdoor vonden zij zelf dat het moeder zijn van een groot gezin niet zwaarder was dan van een klein gezin. Ook vrouwen die buitenshuis werkten met kleine kinderen, een unicum in de jaren vijftig, zestig en zeventig, hadden hulp in huis. Zo werkte Miep Bartels uit Veghel, die in de jaren veertig en vijftig negen kinderen kreeg, als lerares in het

MOEDER IN HET GEZIN
EN NIET IN DE FABRIEK !

Buitenshuis werken was voor vrouwen in de jaren vijftig nog absoluut geen vanzelfsprekendheid. Prentbriefkaart uitgegeven door de Katholieke Arbeidersbeweging, ca. 1955. Collectie Katholiek Documentatie Centrum.

middelbaar onderwijs.¹⁸ Dorothee Ambaum uit Venlo, die tussen 1945 en 1965 zeven kinderen kreeg, verrichtte vele jaren intensief vrijwilligerswerk voor het Katholiek Vrouwengilde en voor de kerk. Trees Manders, die in de jaren zestig vijf kinderen kreeg, werkte fulltime als kleuterleidster. Het merendeel van de vrouwen ging op een bepaald moment in hun leven, meestal als de kinderen naar school gingen, buitenshuis werken. Een deel hiervan deed betaald werk, een deel vrijwilligerswerk.

De geïnterviewden hadden dus allemaal een positief beeld van moederschap voordat ze moeder werden en ook daarna. Het moederschap was geen bewuste keuze, maar een vanzelfsprekendheid. De vrouwen kregen bovendien gemiddeld meer kinderen dan katholieken in de periode 1950-1975 in het algemeen. Dit maakt de geïnterviewden een specifieke groep waarvan je zou kunnen verwachten dat een thema als geboorteregeling minder urgent was. De vraag is of dit daadwerkelijk zo was.

¹⁸ Hoewel leraressen tot 1963 ontslagen werden bij hun huwen, ging een aantal van de geïnterviewden toch weer aan de slag in het onderwijs, ditmaal met een tijdelijk contract. Vanwege tekorten in het onderwijs konden gehuwde leraressen weer terugkomen op de arbeidsmarkt, ze hadden echter niet meer de rechten en zekerheden van een vast contract.

Gezinsgrootte: 'geen tien zoals mijn moeder'

Veel geïnterviewden zagen het moederschap als een vanzelfsprekendheid: trouwen betekende moeder worden, maar bijna alle vrouwen hadden wel nagedacht over de grootte van hun gezin en het aantal kinderen dat ze graag wilden. De meeste hadden daar al voor hun huwelijk met hun aanstaande man over gesproken. Onder verloofden was dit dus een veelbesproken onderwerp. De wens om het aantal kinderen te bepalen was vaak ingegeven door de gezins-situatie van de vrouwen in hun eigen ouderlijk huis. Tiny Hendriks, afkomstig uit een gezin van tien kinderen, vertelde over haar wensen over haar eigen kindertal: 'In ieder geval geen tien zoals mijn moeder, dat weet ik zeker, dat vond ik teveel'. Ook Toos Jansen zou het anders willen dan haar ouders, die altijd hard moesten werken:

Ja, niet zo veel in ieder geval. Eén of twee en dan vond ik het eigenlijk al genoeg. [...] Mijn moeder moest altijd hard werken en vader moest alleen werken voor de kost. En het [een groot gezin] kostte toch ook allemaal veel te veel. [...] Er moesten dan toch steeds genoeg bedden zijn en slaapkamers.

Els Ewals uit Bergen, die kinderen kreeg in de jaren zestig, gaf aan dat ze de situatie in haar ouderlijk gezin niet ideaal vond:

Nee, want je zag het bij jezelf, acht kinderen, nou. Daar was ik ook niet kapot van en bij de burens daar moesten wij dan 's avonds nog eens een stel in bad gaan doen, zeven kleine kinderen. Ik dacht hoe moet dat toch allemaal? Ik zag het helemaal niet zitten. Nee, ik wilde zoveel kinderen niet. En mijn moeder zei ook al dat als er toen iets geweest was, de pil, dan had zij er ook geen acht gehad.

Ook een vrouw die eind jaren veertig en begin jaren vijftig kinderen kreeg, gaf aarzelend aan dat ze niet zoveel kinderen wilde als haar ouders. Dat vond ze veel te druk.

Er waren ook vrouwen die geen ideaal kindertal in gedachten hadden voor en tijdens hun huwelijk. Hilde de Jong, die kinderen kreeg in de jaren vijftig: 'Nee, er was er gewoon een op komst, nou ja. En dan zeiden de anderen goh, al weer een meisje, vind je dat niet erg? Nee, ik vond dat nooit erg. Nee, mijn man was ook altijd blij. Als ze maar gezond zijn. En dat geluk hebben we wel gehad'. Dorothee Ambaum, die eveneens kinderen kreeg in de jaren vijftig, vertelde:

Twaalf, we wilden twaalf kinderen. Ja, dat hadden we afgesproken, we wilden twaalf kinderen. En bij zes is het gebleven en nou ja, naderhand zijn ze getrouwd, dus toen waren het er ook twaalf. Maar toen zeven jaar naderhand kwam onze jongste. Die hebben we ook heel bewust Beatrijs genoemd, als gelukkig makende.

Soms liepen de wensen van man en vrouw uiteen als het ging om het kindertal.

Bovendien wijzigde het gewenste kindertal gedurende het huwelijk regelmatig, bijvoorbeeld doordat de zwangerschappen niet vloeiend verliepen. Maria Roelofs uit Venray, die tussen 1955 en 1964 vier kinderen kreeg, en zelf uit een gezin van tien kinderen kwam: 'Ik wilde er eigenlijk nog wel meer, maar ik had hele zware zwangerschappen gehad, twee keer een zwangerschapsvergiftiging, dus toen zijn we gestopt'. Ook kon het zo zijn dat na een aantal kinderen het gevoel optrad dat het gezin compleet was, zoals bij de vrouw van een ingenieur uit Venray. Alleen Bertie Giesen uit Venlo die vijf kinderen kreeg tussen 1957 en 1967 gaf aan dat het aantal kinderen dat je kreeg in de handen van God lag en dat ze daar zelf niets over te zeggen had: 'Ik vond dat echt iets, daar had je zelf niks in te zeggen, helemaal niks. Je kreeg je kinderen. Nu zeggen ze je neemt kinderen, maar onze Lieve Heer zou nu boos worden'.

De meeste vrouwen zagen het aantal kinderen dat ze wilden krijgen als een zaak waarover ze zelf samen met hun man konden beslissen. Marianne Litjens uit Bergen op Zoom, die in de periode 1952- 1956 vier kinderen kreeg, noemde de rol van de kerk in beslissingen over gezinsgrootte. Zij vertelde dat de kerk erop aandrong om veel kinderen te krijgen. De meeste vrouwen die zij kende, wilden echter helemaal niet zoveel kinderen:

Bij ons was het meer de kerk die daar op aandrong. Ja, daar heb ik me nooit iets van aangetrokken hoor, daar gaat het niet om. Maar het was vroeger zo, we hadden geen pil, zoals nu. Dus je was er [op seks] niet zo gek op natuurlijk. Want ik denk dat van alle gezinnen vroeger, nou, ik zal niet zeggen allemaal, maar al die grote gezinnen met acht en tien kinderen, nou, ik heb ze wel gesproken hoor, die zeiden allemaal van als ze toen zo'n pil hadden gehad, dan had ik er wel één genomen. Dan had ik er beslist geen tien gehad, ook geen acht. Maar ja, daar heb je het weer, we hadden geen keus.

De meeste vrouwen hadden een duidelijk beeld over het aantal gewenste kinderen. Dit was vaak gebaseerd op het kindertal van de ouders van de geïnterviewden. Dikwijls kwamen de geïnterviewden uit grote gezinnen en wilden ze zelf minder kinderen. Hierover was meestal ook overeenstemming tussen man en vrouw. Een enkele keer wilden vrouwen evenveel kinderen als hun moeders, omdat ze het thuis zo gezellig vonden. Vrouwen die kinderen kregen in de jaren zestig en zeventig vonden soms ook dat het niet meer de tijd was om veel kinderen te krijgen. Maria Derks uit Roermond, die in het begin van de jaren zestig twee kinderen kreeg, vertelde: 'Ik denk ook wel dat de tijden veranderden. Er waren maar weinig mensen die meer dan twee kinderen kregen. En dat had ook te maken met de Koude Oorlog, en de toestand in de wereld, de kwade buitenwereld'.

Hoewel vrouwen duidelijke ideeën hadden over het aantal kinderen dat ze wilden hebben, konden ze deze wens in de jaren vijftig en de eerste helft van de jaren zestig niet altijd verwezenlijken. In veel gevallen kwamen er toch meer kinderen omdat betrouwbare en prettige methoden van geboorteregeling ontbraken. Het uiteindelijke aantal kinderen week daardoor nogal eens af

*Portret van een groot katholiek gezin, ca. 1950. Anders dan vaak wordt gedacht waren gezinnen met meer dan vijf kinderen uitzonderingen, ook in de jaren vijftig. Uit: H. Galjaard, *Het leven van de Nederlander* (Utrecht 1981).*

van het van te voren gewenste, maar het was nooit zo dat vrouwen een klein gezin wensten en toch veel kinderen kregen. Dit verschilt met het beeld uit de Kerklaan-brieven waaruit de indruk ontstaat dat vrouwen helemaal geen zeggenschap hadden over het aantal kinderen.

Katholieke vrouwen wilden omstreeks 1950 over het algemeen minder kinderen dan hun ouders, maar ze wilden nog steeds meer kinderen dan andere Nederlandse bevolkingsgroepen. Katholieken in de jaren vijftig zagen een groter gezin (drie of meer kinderen) veel vaker als ideaal en het verlangen naar een spoedige gezinsuitbreiding leefde sterker.¹⁹ Dit blijkt ook uit een enquête onder zevenhonderd getrouwde vrouwen in 1951: katholieken deden minder aan

19 A.E. Diels, *Opvattingen van ondertrouwde vrouwen omtrent de grootte van haar toekomstige gezin. Deel I en II* (Amsterdam 1953).

geboorteregeling dan andere vrouwen.²⁰ Motieven voor het gewenste kindertal waren door persoonlijke omstandigheden ingegeven en verschilden vaak van elkaar. Factoren die meespeelden waren: gezondheid en leeftijd, woningnood, de financiële situatie, vrees voor oorlog en religieuze motieven. Deze factoren werden ook in andere onderzoeken genoemd.²¹ De katholieke vrouwen die voor dit onderzoek geïnterviewd zijn en graag een groot gezin wilden, gaven geen religieuze motieven aan als reden voor hun kinderwens. Zij gaven als motivatie dat ze zelf uit een groot gezin kwamen en dit gezellig vonden.

Uit deze en andere interviewstudies over geboorteregeling en seksualiteit is gebleken dat gezinsplanning geen puur rationeel-economische of religieuze beslissing was voor veel mensen. Er speelden allerlei, heel diverse factoren een rol. Dikwijls werd de uiteindelijke gezinsgrootte door echtparen achteraf gezien als toevallig of een samenloop van omstandigheden.²² Dit ook omdat de methoden voor geboorteregeling die de geïnterviewden toepasten niet altijd even effectief waren.

Geboorteregeling: 'een oplossing voor het eigen geweten'

Omdat de meeste vrouwen een duidelijke voorkeur hadden voor een bepaald aantal kinderen, hadden ze ook bijna allemaal ervaring met geboorteregeling. Dit is anders dan in de brieven van de vrouwen die Kerklaan voor haar boek selecteerde. Slechts één geïnterviewde heeft nooit aan enige vorm van geboorteregeling gedaan en zij heeft uiteindelijk minder kinderen gekregen dan zij en haar man gewenst hadden. Achteraf praatten de geïnterviewden allemaal openlijk over hun ervaringen met geboorteregeling. Beslissingen over geboorteregeling werden door allerlei omstandigheden en overwegingen bepaald. Meestal wilden echtparen de geboorten spreiden of vonden ze op een bepaald moment dat hun gezin compleet was. Voor veel geïnterviewden, en zeker zij die trouwden voor 1960, speelde de kerk en de sociale omgeving een rol in het besluitvormingsproces. Een aantal vrouwen voelde een druk van de kerk en had gewetensbezwaren om 'zomaar' aan geboorteregeling te gaan doen. Tiny Hendriks, getrouwd met een ambtenaar uit een klein dorp, die tussen 1957 en 1963 vijf kinderen kreeg, besprak in het begin van de jaren zestig haar groeiend kindertal met een geestelijke:

Ik zei tegen mijn man: 'wil jij een keer op de drie kinderen passen en dan ga ik met je zus, die had namelijk geen kinderen en die had heel veel meegemaakt, in retraite'. En

20 A.E. Diels, S.J. Groenman, 'Gesprekken met getrouwde vrouwen omtrent geboorteregeling', in: S.J. Groenman (ed.), *Sociaal-wetenschappelijke verkenningen. Uitgave bij gelegenheid van het 15-jarig bestaan van het Instituut voor Sociaal Onderzoek van het Nederlandse Volk* (Assen 1957) 98-109.

21 Diels, *Opvattingen van ondertrouwe vrouwen*, 97.

22 Zie bijvoorbeeld: Kate Fisher, *Birth control, sex and marriage in Britain 1918-1960* (Oxford/New York 2006); Kate Fisher and Sinom Szreter, "'They prefer withdrawal': the choice of birth control in Britain, 1918-1950", *Journal of Interdisciplinary History* 34 (2003) 263-291.

toen zijn we drie dagen in Amersfoort geweest en daar heb ik echt dat huwelijk eens besproken bij een kapelaan. Ik zei: 'ik heb nu drie kinderen achter elkaar gekregen maar ik wil daar toch wel iets aan doen'. [...] 'Je bent nog zo jong', zei hij. 'Dan hoef je je eigenlijk niet zo aan te storen aan het geloof'. Dat zei die pater, ik hoor het ze nog zeggen en hij zei voor het zingen de kerk uit wat dan ook maar ze praatten toen nog niet over voorbehoedsmiddelen dat hadden ze ook kunnen zeggen.

Het probleem was hiermee voor haar niet opgelost en er werden nog twee kinderen geboren voordat ze uiteindelijk de pil ging slikken. Thérèse Arts, een maatschappelijk werkster die in de periode 1958-1962 drie kinderen kreeg, vertelde hoe zij in de jaren zestig omging met de katholieke moraal op het gebied van geboorteregeling:

Nou wij hebben er wel erg mee gezeten. Net zo goed als alle katholieke gezinnen. Wij vonden drie kinderen echt wel genoeg. Want ja, elk kind heeft toch zijn persoonlijke zorg nodig. Wij hadden toevallig veel ziektes met de kinderen gehad, dus dat was toch wel vrij zwaar. We wisten eigenlijk ook niet goed hoe we dat zouden moeten doen en toen zijn we zelf tot de beslissing gekomen dat mijn man zich onvruchtbaar liet maken. Hij zei: 'jij hebt de bevalling al gehad dus dan pak ik dat wel, dat is mijn aandeel'. Dat vond ik heel erg sportief want heel veel mannen doen dat helemaal niet. Dat was onze oplossing om dit probleem aan te gaan natuurlijk, en ja iedereen doet dat op zijn eigen manier. Maar net zo goed als bij al die mensen was dat in ons eigen gezin ook een probleem natuurlijk, want die pillen daar kon ik niet tegen en condooms daar had mijn man een hekel aan dus ...

Op de vraag hoe ze omging met de kerkelijke verboden op dit terrein, antwoordde ze:

Dat mocht absoluut niet, maar wij wilden het absoluut wel en daar hadden we dan maling aan! Dat is nou echt een oplossing voor je eigen geweten. Je bekijkt het van alle kanten en als dat dan de oplossing is dan doe je dat. Het gekke is dat na die oorlog de kerk had echt een claim dat je daar niet zo open tegenover stond als dat je dat nu zou doen. Op een of andere manier was dat toch wel een soort hersenspoeling denk ik. Anders kwam je niet in de hemel bij wijze van spreken. Ze hadden bovennatuurlijke manieren om je toch op dat weggetje te krijgen.

Deze vrouw gaf aan dat ze het achteraf gek vindt dat de kerk toen een sterke greep op haar had. Ze is nog steeds religieus en actief betrokken bij de kerk, maar ze heeft afstand genomen van de in haar ogen dwingende en controlerende rol van de kerk. En hoewel ze zelf dus met haar man aan geboortebeperving deed, kon ze naar eigen zeggen haar cliënten, die ze ontving als maatschappelijk werkster op een Katholiek Bureau voor Huwelijks- en Gezinsmoeilijkheden en die problemen hadden met de verboden op geboorteregeling, niets anders adviseren dan periodieke onthouding. Met deze tegenstrijdigheid had ze geen pro-

blemen. Als maatschappelijk werkster had ze zich te houden aan de leer waar het hele team van artsen en psychiaters achter stond. Wat ze in haar privéleven deed, dat was haar eigen zaak.

De discrepantie tussen ervaringen van vroeger en opvattingen nu, blijkt goed uit het onderstaande citaat, waarin Tiny Hendriks beschreef hoe ze begin jaren zestig over condooms dacht:

Die hebben wij nooit gebruikt, dat is de schroom. Kijk want dat moet je man doen en dan zijn ze toch ... nu niet meer, maar dat was toen toch echt iets dat deed je dus niet. Terwijl hij [haar man] al heel goed op de hoogte was, want hij was al in militaire dienst geweest en in Indonesië geweest dus hij heeft wel wat meegemaakt hoor. Interviewer: en waarom durfde hij het niet? Geïnterviewde: nou daar heb je het weer het conservatieve, de opvoeding van je van je vroegere leven.

Trees Manders, kleuterleidster uit een klein dorp in Limburg, gaf aan dat ze aanvankelijk rekening hielden met de ge- en verboden van de kerk, maar dat ze uiteindelijk na het vijfde kind in 1969 hier toch van afweek: 'Totdat de vijfde geboren was, toen niet meer. En daarna hebben we gewoon, heb ik zelf een sterilisatie ondergaan, heel bewust dus, van dit wil ik en dit is genoeg voor ons. Als wij deze vijf netjes groot krijgen, dan is het mooi geweest'. Voor die sterilisatie ging ze niet naar de huisarts, die was veel te conservatief, maar klopte ze aan bij haar gynaecoloog:

Ik had dus een gynaecoloog achter me staan omdat ik bij de laatste tweeling een keizersnee had gehad, dus die kende ik goed. Die had me begeleid, en daar heb ik het mee besproken dat ik het graag wilde. Hij zei, dat is geen enkel probleem, kom maar binnen. Dus het was zo geregeld. Dus dat heb ik helemaal niet besproken met die huisarts, want dan weet ik toch dat ik daar geen positief gesprek mee kon hebben.

Paula Cremers uit Venray, gaf eveneens aan dat de geboden van de kerk een rol speelden. Ze was wel op de hoogte van condooms, maar hield er rekening mee dat dit van de kerk niet mocht:

Ja, het was alleen een probleem om condooms te kopen, want die kon je nergens krijgen, die werden toen onder de toonbank verkocht, in 1965 ging het iets makkelijker. Maar voor die tijd... ja je kon ze bestellen. Via de NVSH kon je ze bestellen. Maar ja, dat ging dan weer net een deur te ver. Nee, dat deden wij niet, nee. Ook omdat het toen kerkelijk verboden was. Dat speelt natuurlijk ook wel mee, dat mocht niet, klaar. [...] We wilden het eigenlijk wel, maar nee. Dat paste niet in onze belevingswereld, toen nog niet. We zijn er pas mee begonnen in 1965, na de geboorte van Moniek. Toen woonde wij in Nijmegen en toen kon je daar onder de toonbank condooms kopen.

Dat zij en haar man geen goede methode voor geboorteregeling hadden, zorgde voor veel spanningen:

Voorals Jan, mijn man wilde niet dat er als maar kinderen kwamen. Maar hij wilde ook niet tot gehele onthouding overgaan. En om daar een weg in te vinden, dat was gewoon heel moeilijk. Dat was voor ons beiden moeilijk, ik bedoel, je wilt toch wel vrijen, je houdt van elkaar en je wilt wat. Nou, dat was best een hele moeilijke periode. Ik vond dat heel moeilijk. En periodieke onthouding dat werkte bij ons niet.

Veel vrouwen worstelden dus met de regels van de kerk en taboes op het gebruik van anticonceptiemiddelen omdat ze graag aan geboorteregeling wilden doen. Maar er was ook een andere kant. Bertie Giesen uit Venlo, die graag een groot gezin wilde, beschreef hoe ze zich bezwaard voelde dat ze van de huisarts tijdelijk de anticonceptiepil moest slikken:

Nou, ik heb dus eerst in 1958 Maurits gekregen, toen in 1959 Jeroen, toen een dood geboren kind in 1961 en toen zei mijn huisarts, die zei ja, je moet dus eventjes goed opletten, want het wordt allemaal te veel. En toen, heb ik nog heel even in Vlaardingen de pil gehad. Eerst niet, maar toen had ik weer een miskraampje gehad, en toen zei die van nou, ik geef je toch de pil. Nou, dat vond ik wat hoor. Ik verstopte hem onder mijn matras, niemand mocht het weten. Terwijl we best opletten hoor. Iedere keer zeiden we van laten we in Godsnaam opletten, niet weer, maar het gebeurde toch. Trouwens bij het doodgeboren kind toen moesten ze mijn baarmoeder helemaal schoonmaken omdat de nageboorte niet kwam. En dat is natuurlijk ook niet goed voor je lichaam. Ik heb bij die dingen eigenlijk nooit zo heel erg stil gestaan, ik dacht: 'het komt wel weer goed, dan gaan we weer proberen', ik zei tegen Leo: 'gaan we weer proberen alle eieren te ontwijken' [lacht]. Lukt natuurlijk nooit, hij zei altijd, als we elkaar ruiken zijn we al zwanger.

Deze vrouw beschreef zichzelf als erg religieus en ze is dat nog steeds. Ze vertelde ook dat ze bij de zwangerschap van haar eerste kind bang was dat het kind te vroeg geboren zou worden zodat haar omgeving zou denken dat ze al voor haar huwelijk zwanger was geworden.

Toch waren er ook vrouwen voor wie gewetensbezwaren geen rol speelden. Yvonne Reinen, de vrouw van een zelfstandig ondernemer uit Venlo, vertelde op mijn vraag hoe zij aan geboorteregeling deed in de jaren vijftig: 'met condooms. Die waren er toen al, ja. Mijn man zorgde daarvoor. Dat was een goeierd'. Ze vond dit zelf geen prettige methode maar zei 'je moest er wat voor over hebben'. Gewetensbezwaren speelden volgens haar geen rol, ze heeft indertijd wel eens met een priester gesproken over het toepassen van periodieke onthouding, maar daar kreeg ze geen toestemming voor. Hierdoor wilde ze het condoomgebruik niet bespreken, ze vertelde: 'och welnee dat mocht toch niet. Als er maar een goede verstandhouding is, dan is het toch prima'. Er was ook het verhaal van Maria Roelofs die zelf graag, in de jaren vijftig en zestig, aan geboorteregeling wilde doen, maar gewetensbezwaren voelde omdat dit kerkelijk verboden was. Haar man voelde die bezwaren echter niet en wilde condooms gebruiken. Vervolgens zag zij zich voor een dilemma waarbij ze voor haar man koos, ook

De Katholieke Volkspartij was, net als het kerkelijk gezag, van mening dat mensen geen andere anticonceptiemethode mochten toepassen dan onthouding. In de praktijk werd ook coïtus interruptus toegestaan – wel aangeduid als 'voor het zingen de kerk uit'. De Sittardse Stichting Buitengewone Produkties maakte een parodie op deze zegswijze, refererend aan de snelle ontkerkelijking onder katholieken sinds circa 1970. Affiche 1972, collectie Internationaal Informatiecentrum en Archief voor de Vrouwenbeweging.

omdat haar door diezelfde kerk geleerd was dat een vrouw altijd haar man moest gehoorzamen.

Paula Cremers, die zelf in die tijd (in het begin van de jaren zestig) geen condooms gebruikte, vertelde hoe een buurvrouw dat wel deed: 'Wij hadden in Helmond burenen en die hadden twee kinderen en die kregen condooms via de NVSH. Dat vertelden zij, maar dat wist je ook want er was een envelop, een bepaalde envelop. Ja, dus de hele straat wist dat'. De sociale omgeving van de geïnterviewden speelde dus in sommige gevallen een duidelijke rol in het al dan niet toepassen van geboorteregeling.

Periodieke onthouding

Een groot aantal vrouwen maakte gebruik van periodieke onthouding. Deze methode was immers door de kerk onder bepaalde omstandigheden toegestaan en bovendien toe te passen zonder hulpmiddelen. Uit enquêtes en onderzoeken

blijkt dat periodieke onthouding onder katholieken de meest populaire methode voor geboorteregeling was.²³ Het succes hiervan was echter niet erg groot: vrouwen met een onregelmatige cyclus konden er niet van op aan en bovendien vonden veel vrouwen en hun echtgenoten het vervelend dat ze zich periodes van geslachtsgemeenschap moesten onthouden. Dit maakte hun seksleven geforceerd en minder spontaan. Informatie over periodieke onthouding kregen vrouwen van de huisarts, via de radio of uit literatuur. Marleen van den Heuvel, die tussen 1957 en 1965 vier kinderen kreeg, vertelde hoe zij en haar man door Trimbos op het spoor van periodieke onthouding werden gezet. Maar ook haar ouders 'leefden al periodiek':

Ik weet dat mijn ouders nota bene al aan periodieke onthouding hebben gedaan, al in de dertiger jaren. Maar dat was in de stad [in Haarlem], maar als je hier soms in Brabant en in Limburg hoort dat de pastoor dan kwam bij wijze van spreken om te kijken of er genoeg kinderen werden geboren. Maar in de stad zei de pastoor al: 'buiten tien en in de stad vijf, dat is genoeg'. Dus ik denk dat mijn ouders al, dat heeft mijn moeder ook wel eens verteld. Want ik was uit de dertiger jaren. En ik heb ook een vriendin nota bene en die waren ook uit de dertiger jaren en die hadden ook zes kinderen en die woonden dan hier in Limburg. En dan ging die moeder biechten met Pasen en toen kreeg ze niet de absolutie, want zij leefden periodiek. Maar dat hebben wij juist niet meegemaakt. Per se niet.

Uit het proefschrift van Hanneke Westhoff blijkt dat periodieke onthouding in de jaren dertig succesvol werd geïntroduceerd in katholieke kring.²⁴ Alle vrouwen waren bekend met bisschop Bekkers die in 1963 op televisie openlijk vertelde dat geboorteregeling een zaak voor het eigen geweten was. Veel geïnterviewden vonden dit erg prettig en hebben goede herinneringen aan hem.

Slechts één van de vijfentwintig vrouwen zei nooit aan enige vorm van geboorteregeling gedaan te hebben. Deze vrouw, Dorothee Ambaum, die in de jaren vijftig en zestig kinderen kreeg, vertelde op de vraag of ze ooit aan geboorteregeling gedaan had: 'Nee, wij hebben geleefd zoals we in het liefdesleven samen wilden leven, ongeacht temperatuur. Want als ik al die verhalen hoorde van temperaturen en van periodieke onthouding, dat was voor mij zo'n vreemde wereld'. Zij en haar man hadden graag nog meer kinderen gekregen dan de zeven die het uiteindelijk geworden zijn. Behalve aan periodieke onthouding waren er ook vrouwen die bepaalde periodes van hun huwelijk aan totale onthouding deden of waarvan de man ervoor zorgde dat hij 'voor het zingen de kerk uitging'.

23 L.A.G.J. Timmermans, *Huwelijksbeleving van katholieke jonggehuwden. Een onderzoek middels een enquête in de westelijke mijnstreek van Limburg*. Medische reeks mens en gezin deel III (Utrecht/Nijmegen 1964); P. Dupuis, I.D. Noordhoff (ed.), *Sex in Nederland* (Utrecht/Antwerpen 1969).

24 Hanneke Westhoff, *Natuurlijk geboortenregelen in de twintigste eeuw. De ontwikkeling van de periodieke onthouding door de Nederlandse arts J.N.J. Smulders in de jaren dertig* (Baarn 1986).

De pil

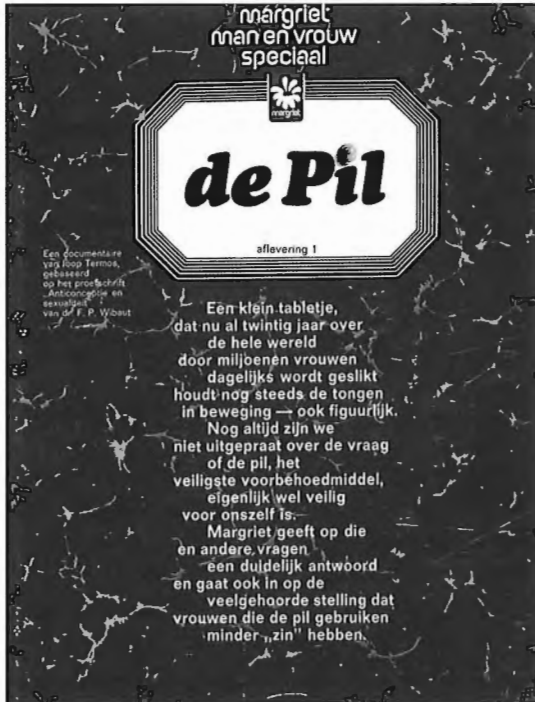
Tussen de geïnterviewden is een duidelijke tweedeling te maken als het gaat om het toepassen van geboorteregeling: aan de ene kant waren er de vrouwen die in de jaren vijftig en begin jaren zestig kinderen kregen en aan de andere kant de vrouwen die in de tweede helft van de jaren zestig en in de jaren zeventig kinderen kregen. De eerste groep vrouwen had nog niet de mogelijkheid om de anticonceptiepil te slikken, de tweede groep wel. Over deze pil zijn veel verschillende verhalen. Een aantal vrouwen begon er vrijwel direct mee toen de pil op de markt kwam, andere vrouwen begonnen ermee in de jaren zeventig. Geïnterviewden die in de jaren zestig huwden, hebben bijna allemaal voor kortere of langere tijd de pil geslikt. Niet iedereen was hier enthousiast over. Sommige vrouwen wilden niet aan de pil vanwege bijwerkingen, zoals hoofdpijn, gewichtstoename en een stijgende bloeddruk. Paula Cremers beschreef hoe de pil haar seksleven negatief beïnvloedde:

Toen kwam inmiddels wel de pil, na '65 kwam de pil op de markt. Maar dat was een pil met heel veel bijwerkingen, waar ik heel veel last van had. Ik heb het wel geprobeerd, maar ik wilde dat niet, ik bedoel die pil dat vlakke enorm af. Toen ik de pil slikte, toen hoefde er van mij niet gevreeën te worden, want ik had er helemaal geen zin in. En ik ben wat dat betreft best direct, dus dan zeg ik dat ook. En dat gaf ook weer spanningen, dus daar zijn we toen ook mee gestopt, toch maar weer over gegaan op condooms. Je moest daar een weg in zoeken.

Het was voor de meeste vrouwen geen probleem om de pil van de huisarts te krijgen, het enige punt was dat je er wel zelf om moest vragen en dat was soms moeilijk. De meeste vrouwen spraken tot de jaren zeventig niet openlijk over hun pilgebruik met bijvoorbeeld familie of vriendinnen. Toos Jansen, afkomstig uit een klein dorp, die aan het eind van de jaren zestig aan de pil ging, gaf aan:

Ik was toen ook op die leeftijd dat ik zelf begon met de pil. Ja, en dat was toch wel wat want dat mocht zo maar niet eigenlijk. Maar ik weet toch dat ik dan op een gegeven moment toch zover was, en dat ik er met de huisdokter over gepraat heb. Want zoveel kinderen als mijn moeder had gehad, zoveel wilde ik er toch zeker nooit hebben.

Informatie over de pil haalde ze eind jaren zestig bij de huisarts en uit Libelle. Twee vrouwen die in 1965 huwden, begonnen meteen na hun huwelijk met de pil omdat ze het krijgen van kinderen even wilden uitstellen. Deze vrouwen stopten al vrij snel en binnen twee jaar na hun huwelijk kregen ze hun eerste kind. Ze hadden last van bijwerkingen, bovendien wilden ze wel heel graag kinderen. Een aantal vrouwen heeft de pil langere tijd geslikt. De meeste vrouwen kozen op een bepaald moment toch voor een andere oplossing zoals sterilisatie of baarmoederverwijdering.

Eind jaren zestig haalden veel vrouwen hun informatie over de nieuwe anticonceptiepil uit de vrouwenbladen. Margriet, 1975 afl. 37, bijlage 'man en vrouw speciaal, de pil'. Collectie Aletta, Instituut voor Vrouwengeschiedenis.

Besluit

Kinderen krijgen was voor vrijwel alle geïnterviewden een vanzelfsprekendheid. Maar het aantal kinderen dat vrouwen kregen en de tijdstippen waarop was voor een groot deel van de vrouwen in de periode 1950-1975 een keuze. Hiermee wijken deze vrouwen af van het beeld zoals dat gegeven is door Marga Kerklaan. De geïnterviewden bleken in een aantal gevallen weliswaar de door Kerklaan gesignaleerde kerkelijke en sociale druk gevoeld te hebben, maar er was voor hen sociale en mentale ruimte genoeg om hier onderuit te komen. Het feit dat de vrouwen in dit onderzoek vooral uit een generatie later komen, heeft hier mee te maken. Een andere reden is dat bij Kerklaan boerenvrouwen en arbeidstersvrouwen oververtegenwoordigd waren, terwijl ik juist vrouwen uit de middenklasse en hogere sociale klasse heb geïnterviewd. Deze laatste vrouwen waren beter op de hoogte van methoden van geboorteregeling en hadden hier ook betere toegang toe. Vrijwel alle vrouwen die ik interviewde besloten op een bepaald moment aan een vorm van geboorteregeling te gaan doen. Die beslissing viel sommige vrouwen zwaar. Er was dan ook in een aantal gevallen zeker sprake van een druk en controle van de kerk en van de omgeving van de

geïnterviewden op het krijgen van kinderen. Deze druk was niet altijd eenduidig en verschilde per gezin, periode en streek. Sommige vrouwen voelden een sterke sturing, anderen nauwelijks of helemaal niet. Vrouwen die aan het eind van de jaren zestig en het begin van de jaren zeventig kinderen kregen, voelden geen druk. Toen was het niet meer gebruikelijk een groot gezin te stichten. Het feit dat de geïnterviewden vrijwel allemaal - ook in de jaren vijftig - aan geboortebepaling deden, bevestigt dat er in de jaren zestig geen sprake was van een breuk in het denken en handelen van katholieken over geboorteregeling, maar eerder van continuïteit ten opzichte van de jaren vijftig en ook daarvoor.

Voor vrijwel iedereen was het aantal kinderen al een gespreksonderwerp tussen man en vrouw vóór het huwelijk. Religie speelde geen rol bij de vrouwen in hun gedachten over het ideale kindertal. Het gewenste kindertal was vaak gebaseerd op de gezinsgrootte uit het ouderlijke gezin. De meeste vrouwen wilden graag kinderen, maar niet zoveel als hun moeders. Een paar vrouwen wilden juist net als hun moeders een groot gezin. In de loop van het huwelijk veranderden ideeën over de gewenste gezinsgrootte nogal eens.

Beslissingen over het toepassen van geboorteregeling werden om uiteenlopende redenen genomen en het is moeilijk daarin een lijn te ontdekken. Binnen elk gezin golden andere problemen en situaties. De meeste vrouwen wilden de geboortes spreiden en op een gegeven moment helemaal geen kinderen meer. Hier gaven ze vaak achteraf een specifieke reden voor. Sommige vrouwen kregen bijvoorbeeld gezondheidsklachten of miskramen en daardoor het advies om aan geboorteregeling te gaan doen. Bovendien vonden echtparen dat op een gegeven moment hun gezin compleet was, dat het niet meer gebruikelijk was om een groot gezin te hebben, dat de tijd er niet geschikt voor was (bijvoorbeeld vanwege een gevoelde oorlogsdreiging of overbevolking), of dat het financieel niet verantwoord was om nog meer kinderen te krijgen. Deze omstandigheden maakten het voor hen en hun omgeving acceptabel om aan geboorteregeling te doen. Veelal werd de uiteindelijk tot stand gekomen gezinsgrootte door echtparen achteraf gezien als toevallig of een samenloop van omstandigheden. Geconcludeerd kan worden dat gezinsplanning voor de geïnterviewden een dynamisch proces was waarbij voortdurend aanpassingen van strategie en doelstellingen plaatsvonden.

Een van de meest gehoorde argumenten van vrouwen die in de jaren vijftig en begin jaren zestig kinderen kregen en graag aan geboorteregeling wilden doen, was het ontbreken van geschikte middelen of methoden. Daardoor lukte het niet altijd om het gewenste kindertal te bereiken. Het kopen van bijvoorbeeld condooms was omgeven met taboes. Periodieke onthouding werd veel gebruikt, maar niet als prettig of effectief ervaren. Vrouwen die in de jaren zestig huwden, gingen bijna allemaal op een bepaald moment 'aan de pil'. Anderen slikten de pil niet of maar tijdelijk vanwege bijwerkingen of de vrees voor gezondheidsrisico's. Informatie over geboorteregeling werd vergaard via literatuur, kennissen, voorlichtingsavonden, voorlichtingsboeken, de huisarts, radio, kranten en tijdschriften.

